

Het boek presenteert zich als het resultaat van gedegen onderzoek van een historicus die zijn metier kent, waarbij op kundige wijze door de geschiedenis van de theorieën en praktijken van katholieke kuisheidsopvattingen wordt gewandeld. Enigszins jammer maar begrijpelijk in dit opzicht is dat, wellicht met het oog op een breed lezerspubliek, het notenapparaat bewust beperkt is gehouden, dikwijls zonder verwijzingen naar concrete bladzijden in de handboeken waarin de betreffende informatie geval per geval terug kan worden gevonden.

Alleszins opmerkelijk vond ik dat men in Nederland blijkbaar zo weinig aandacht besteedde aan enkele klassieke en centrale verschoningsgronden inzake katholieke moraal: vooraleer men kon spreken van een 'doodzonde', zoals de auteur terecht ook aangeeft, moest eerst bij elk geval worden nagegaan of er echt sprake was van 'wetens en willens' overtreden van een voldoende ernstige materie. Kan het zijn dat het bijna in de marge vermelden van dit gegeven weerspiegelt dat die verschoningsgronden hier niet zo belangrijk werden gevonden en dikwijls in de praktijk verwaarloosd

dreigden te worden? Zo zijn er nog andere zaken die inderdaad kunnen wijzen op een meer rigoureuze benadering van moraal in katholiek Nederland in vergelijking met de rest van de katholieke wereld: het niet uitwerken van het concept van 'volmaakt berouw', dat de zondaar, zelfs na het begaan van een doodzonde, onmiddellijk opnieuw 'in staat van genade' bracht, mits hij de intentie had de overtreding bij de eerstvolgende biechtgelegenheid ter sprake te brengen. Ook valt er in de door Bastiaanse onderzochte bronnen niets te lezen over een andere gangbare katholieke opvatting, die terug gaat op de leer van Thomas van Aquino en stelt dat men in bepaalde gevallen het geweten moet volgen bij moreel handelen, zelfs wanneer dit feitelijk indruist tegen algemeen geldende principes (oftewel de delicate materie van de zogenaamde subjectieve verschoningsgronden bij objectief kwaad). Het zou zeker interessant zijn om in de toekomst comparatief onderzoek te verrichten naar parallele opvattingen zowel binnen als buiten Nederland.

Jan van Wiele, Universiteit Tilburg

Nieuwste tijd

Rimko van der Maar en Hans Meijer, *Herman van Roijen. Een diplomaat van klasse* (Boom; Amsterdam 2013) 696 p., ill., €29,90 ISBN 9789089532367

Herman van Roijen: de man die het Nederlandse dekolonisatieproces volbracht

'Als ik iets over hem zou moeten vertellen, zou het alleen maar steeds wéér zijn, dat hij zo'n geweldig mens is', aldus zijn secretaresse over Herman van Roijen, die Nederland vier decennia diende als diplomaat. Het moeten onheilspellende woorden zijn geweest voor zijn biografen Rimko van der Maar, verbonden aan de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam, en Hans Meijer, universitair docent aan de Rijksuniversiteit Groningen. Over duivels is het aantrekkelijker een biografie te schrijven dan over engelen. De biografen wa-

ren zich er tevens van bewust dat menig journalist reeds had geconcludeerd dat Van Roijen niet alleen Nederlands beste, maar tevens 's lands meest onbekende diplomaat is gebleven. Niettemin waren de schrijvers qua expertise – Van der Maar wegens zijn kennis van diplomatieke betrekkingen en de interactie tussen binnenlandse opinie en buitenlands beleid, en Meijer door zijn brede inzicht in (post)koloniale verhoudingen – bij uitstek toegerust om deze biografie te schrijven.

Het schrijven van een biografie is altijd een discussie tussen het leven van de beschrevene en dat van de beschrijver. In het geval van twee biografen moet er tussen deze beiden een akkoord bereikt worden over die interactie. Van der Maar en Meijer zijn erin geslaagd zonder grote stijlbreuken de door hen afzonderlijk geschreven hoofdstukken aaneen te smeden. Met een prettige verteltrant voeren zij de lezer langs de diverse stadia uit het bestaan van de rasdiplomaat Van Roijen: zijn jeugd- en studiejaren; zijn eerste schreden op het diplomatieke pad op het gezantschap in Washington (1930-1932), waar zijn vader hem coachte; zijn werkzaamheden op de legatie in Tokio als tweede man (1936-1939); zijn jaren op het departement in Den Haag (1933-1936 en 1939-1941) met Eelco van Kleffens als leermeester en in de nabijheid van zijn schoonvader A.M. Snouck Hurgronje, die als secretaris-generaal de scepter zwaaide; zijn verzetsjaren; een kortstondig ministerschap (1945-1946); ambassadeurschappen in Ottawa (1947-1950), Washington (1950-1964) en Londen (1964-1970) en ten slotte de jaren van pensionering. Hoogtepunten daarbij zijn natuurlijk het Van Roijen-Roem-akkoord uit 1949, dat de Nederlandse regering, die zichzelf had vastgemanoeuvreed in het Indonesische dekolonisatieproces, alsnog over de drempel naar soevereiniteitsoverdracht hielp, en zijn bemoeienis in 1962 met de Nieuw-Guineakwestie, waarbij Van Roijen zijn minister Luns buitenspel moest zetten om de regering te bewegen ook het laatste stukje Nederland in de Oost af te staan. De belangrijkste ontwikkeling die de auteurs in dit rijke leven schetsen is de overgang van een idealistisch gestempeld diplomaat vóór de Tweede Wereldoorlog, naar een meer pragmatisch en realistisch ingesteld atlanticus in de naoorlogse tijd. Van der Maar en Meijer schrijven deze ontwikkeling voornamelijk toe aan de ervaringen van Van Roijen met de totalitaire regimes in Japan, Duitsland en de Sovjet-Unie tijdens en kort na de oorlog.

De voornaamste vraag die zij stellen is waarom Van Roijen zo hoog boven zijn collega's uittorende. Het antwoord heeft iets van

een cirkelredenering, doordat het in hoofdzaak neerkomt op het herhalen dat hij zo voortreffelijk was. Twee elementen lijken echter in hoge mate te hebben bijgedragen aan zijn succes: zijn respect voor anderen en de nauwe relaties die hij onderhield met de *inner circles* van politiek Den Haag. Toch doemt hier de vraag op die in het voetbal vaak wordt gesteld: was hij zo goed of waren de anderen zo slecht? In 1949 was het niet zo heel moeilijk om na het optreden van de hautaine Henri van Vredenburg te getuigen van meer menselijkheid jegens de Indonesische onderhandelaars. In 1962 was het evenmin moeilijk om de nationale en internationale politieke verhoudingen beter aan te voelen dan minister Joseph Luns, die zich zodanig had vastgebeten in zijn koers ten aanzien van Nieuw-Guinea dat de betiteling autisme adequater lijkt dan rechtlijnigheid. Dat de Van Roijens puissant rijk waren, maakte het natuurlijk op lastige momenten ook net iets gemakkelijker de rug recht te houden en het vizier open.

Van Roijen bestempelde zichzelf als 'een realistische idealist', een term die wat mij betreft een plaats in de ondertitel had verdiend. Juist die opstelling maakte hem bij uitstek geschikt om *honest broker* te zijn tussen Nederland en de buitenwereld. Het pragmatisme en het realisme komen door de beschrijving van zijn diplomatieke handwerk voldoende uit de verf, maar met de ideële kant van Van Roijen is dit minder het geval. De auteurs wijzen steeds op zijn hang naar het spirituele – hij las veel over theologie, filosofie, theosofie en antroposofie, en raadpleegde op zoek naar een partner zelfs een waarzegger – maar zij analyseren de spanning tussen deze particuliere zweverigheid en zijn professionele pragmatisme niet.

In het algemeen had de biografie wat meer aandacht voor drama kunnen gebruiken. Afgezien van de beschrijving van de in de loop van de bezettingstijd steeds groter wordende spanning tussen de ditmaal principiële Van Roijen en zijn accommoderende schoonvader, die leiding gaf aan het college van secretarissen-generaal, ontbreekt die aandacht groten-

deels. Zo wordt de dreiging van een Nederlands-Indonesische oorlog in 1962 als mosterd na de maaltijd opgediend, nadat eerst het hele diplomatieke verhaal is afgerond. De simpele mededeling dat Van Roijen na het bereiken van het akkoord in het vliegtuig van Washington naar Den Haag naast Nicolaas Jouwe, de leider van de geslachtofferde Papoea's, zat en hem 'bijpraatte', had ook wel wat meer dramaturgie verdiend. Op zijn minst had de vraag kunnen worden opgeworpen wat een realistische idealist in zo'n geval doet.

Ondanks de aspiraties van de auteurs om Van Roijens hele leven te beschrijven, is het boek al met al vooral een degelijke werkbiografie geworden. De thuissituatie blijft namelijk in hoofdzaak beperkt tot het *va-et-vient* van fa-

milieleden; dat is misschien ook niet onbegrijpelijk bij een ingetogen man die nooit met zijn kinderen speelde en in brieven aan hen vrijwel uitsluitend over zijn werk schreef, maar het is wel wat jammer waar het zijn vrouw betreft, die gold als zijn tegenpool en tevens zijn beste sparringpartner. De lezer had er graag meer over vernomen dan over het beleid, dat soms te uitgebreid aan bod komt, zoals in het bijna vijftig pagina's tellende hoofdstuk over de Nieuw-Guinea-politiek in de jaren vijftig, dat wordt afgesloten met de mededeling dat Van Roijen daarin niet meer dan een bijrol vervulde.

Bob de Graaff, Universiteit Utrecht / Nederlandse Defensieacademie

Nieuwste tijd

Simon J. Potter, *Broadcasting Empire. The BBC and the British World, 1922-1970* (Oxford University Press; Oxford 2012) 272 p., € 90,95 ISBN 9780199568963

Het Engelse imperium op de radio

In de internationale geschiedschrijving van kolonialisme en imperialisme ligt de nadruk gelukkig steeds minder exclusief op de politiek-militaire en economische dimensies. Een belangwekkende vraag is bijvoorbeeld hoe de gekoloniseerde gebieden de eigen cultuur in overeenstemming hielden met de cultuur van de kolonisator ver weg. In vrijwel alle koloniale wereldrijken ontwikkelden zich mengvormen van lokale normen en gebruiken met die van het thuisland, maar niet zelden werd de lokale zelfbewustheid zo sterk dat vervreemding ontstond. Dat tastte de eenheid van het rijk soms aanzienlijk aan, met onafhankelijkheidsstrijd als ultiem gevolg.

Juist in de periode dat de desintegratie van de koloniale rijken gestalte begon te krijgen (uitmondend in onafhankelijkheid), ontstond de grensoverschrijdende communicatietechnologie die we met de term 'omroep' kunnen samenvatten. Deze technologische vernieu-

wing schiep vanaf de jaren twintig via radio en de jaren vijftig via televisie ongekend nieuwe mogelijkheden om cultuur vorm te geven, te veranderen of te versterken, ook op wereldschaal. De Britse historicus Simon Potter, verbonden aan de University of Bristol, heeft nu als eerste via uitvoerig archiefonderzoek proberen vast te stellen hoe deze mogelijkheden zijn ingezet om het Britse imperiale rijk een daadwerkelijk eigen, samenhangende cultuur te geven. Zijn focus ligt vooral op de activiteiten die vanuit de BBC zijn georganiseerd onder de noemer Empire (of: Imperial) Service. Feitelijk is dat de voorganger van wat nu BBC World Service heet.

Potter is bij uitstek voor die taak geschikt, want hij schreef eerder uitvoerig over de opkomst van het Britse imperiale perssysteem tussen 1876 en 1920, waarbij hij aansloot bij het baanbrekende werk *Empire and Communications* van Harold Innis uit 1951. Potters meer